

שנה ל"עופרת יצוקה":
חשדות ושאלות הממתינים לחקירה

כתבה: עו"ד לימור יהודה. ינואר 2010

חלפה שנה מאז הסתיים מבצע "עופרת יצוקה", ושורה של שאלות ותהיות באשר לחוקיותן של פעולות צה"ל במהלך ההתקפה טרם זכו למענה. עיקר החשדות להפרה של המשפט הבינלאומי על-ידי ישראל נוגעים להחלטות שהתקבלו על-ידי הדרגים הבכירים ביותר בממשלה ובצה"ל, באישור הפרקליטות הצבאית, ולהנחיות שהועברו לכוחות שפעלו בשטח, ובמיוחד, ל"רוח המפקד" שהועברה, ולא להחלטה מקומית כזו או אחרת. חשדות ושאלות אלה ממתינות לבירור במסגרת חקירה עצמאית ומהימנה, שתאפשר דיון וביקורת ציבורית. רק חקירה שכזו עשויה להבטיח חשיפת האמת ומניעת הישנותם של מעשים, הגוררים פגיעה אסורה באוכלוסיה האזרחית.

שאלה ראשונה ומרכזית באשר לפעולת כוחות צה"ל במהלך "עופרת יצוקה" נוגעת למטרות ההתקפה ולאסטרטגיית ההתקפה שעליהן הוחלט לפני היציאה להתקפה. לתשובה שתינתן לשאלה זו השלכות על שאלות נוספות, המפורטות בהמשך. החשד הוא, שבתכנון ההתקפה החליטה ישראל על אסטרטגיה מכוונת של גרימת הרס נרחב לשם השגת הרתעה, ושל פגיעה ללא הבחנה בכל מה שקשור לשלטון החמאס. חשד זה מבוסס על התבטאויות פומביות של בכירים ישראלים, בשילוב ההרס הנרחב של תשתיות אזרחיות ומבנים אזרחיים שהתרחש במהלך המבצע.

בראיון שנתן האלוף גדי אייזנקוט לעיתון ידיעות אחרונות ביום 3.10.2008 הוא הציג את מה שכינה "דוקטרינת דאחיה": "בכל כפר שממנו יירו לעבר ישראל, נפעיל כוח לא פרופורציונלי ונגרום שם נזק והרס אדירים. מבחינתנו, מדובר בבסיסים צבאיים. ... זו לא המלצה. זו התוכנית והיא כבר אושרה"¹. כמו כן, במהלך המבצע, ביום 29.12.08, הצהיר סגן הרמטכ"ל, האלוף הראל: "אנחנו פוגעים לא רק במחבלים ובמשגרים, אלא בכל ממשל החמאס על כל זרועותיו ... פוגעים בבנייני ממשל, במפעלי ייצור, בזרועות הביטחון ועוד. אנחנו תובעים אחריות שלטונית מהחמאס ולא עושים הבחנות בין הזרועות השונות. אחרי המבצע לא יעמוד בעזה שום בניין של חמאס, ופנינו לשנות את כללי המשחק"².

¹ אלכס פישמן ואריאלה רינגל-הופמן, "שים לב נסראללה", Ynet, 2.10.2008; עמוס הראל, התוכנית בצה"ל: הרס אזורים ו"כוח לא פרופורציונלי" בתגובה לטילים, הארץ, 5.10.2008.
² טובה דדון, "סגן הרמטכ"ל בקרית-גת: הרע עוד לפנינו", Ynet, 29.12.2008.

החלטות והנחיות ברמת המדיניות

מקבץ שאלות נוסף נוגע להחלטות והנחיות ברמת המדיניות, לגביהם מתעוררים חשדות, כי הינם נגועים באי-חוקיות על פי המשפט הבינלאומי. החלטות ברמה זו התקבלו תוך התייעצות וקבלת אישור מהפרקליטות הצבאית:

- **ההתקפה על מבני הממשל, מבני משטרה וכוח המשטרה בעזה** מהווה אחד מהמאפיינים המרכזיים של המבצע, ונראה כי מהווה חלק מהחלטה אסטרטגית בטרם היציאה אליו. הן ארגוני זכויות אדם, הן מומחים ישראלים למשפט בינלאומי והן ועדת גולדסטון סבורים, כי התקפות אלה מהוות הפרה של המשפט הבינלאומי. למרות פנייה של ארגוני זכויות אדם ישראלים, עוד במהלך המבצע, ליועץ המשפטי לממשלה, שבה נטען כי מדובר בהתקפות המהוות הפרה של המשפט הבינלאומי, לא ניתנה עד היום תשובה לטענה זו.⁴ בדו"ח שפורסם בחודש יולי⁵ הציגה ישראל את עמדתה באשר לחוקיות התקיפה של מבני הממשל וכוח המשטרה בעזה. ואולם, עד היום לא הוצגו ההוכחות אשר יבססו את הטענה, כי מבני הממשל שהותקפו היוו מטרות צבאיות כמשמעותן במשפט הבינלאומי, וכי מאות השוטרים שנהרגו בימים הראשונים להתקפה על עזה נופלים בגדר הגדרת לוחמים או אזרחים המשתתפים בלחימה.
- **גם ההתקפות וההרס של תשתיות אזרחיות נוספות** מעוררים חשדות שלא נענו עד היום. במהלך המבצע התקיף צה"ל את תחנת הקמח האחרונה שפעלה ברצועה, הרס מפעל בטון, הפציץ מתקן לטיהור שפכים תוך שגרם להצפת האזור בשפכים לא מטוהרים ועוד. פעולות אלה צריכות להיבחן לא רק באופן נקודתי, ביחס לכל אחת מההתקפות, אלא אף כמכלול, תוך התייחסות לחשד שמדובר בהתקפות שבוצעו בכוונה לפגוע בתשתית אזרחית החיונית לאוכלוסייה האזרחית בעזה, כפי שנקבע בדו"ח ועדת גולדסטון.⁶
- **הפצת מסגד אל מקאדמה:** מדובר באירוע שבמהלכו הופצץ המסגד ביום 3.1.2009. כתוצאה מההתקפה נהרגו ונפצעו אזרחים רבים ששהו במקום. בממצאי התחקירים הצה"ליים שפורסמו ב-22.4.2009 נקבע, כי הטענות על תקיפת המסגד היו שקריות, וכי המסגד כלל לא הותקף. עוד נמצא בתחקיר, שהאזרחים שנטען שנהרגו כביכול בתקיפה היו, למעשה, פעילי חמאס שנהרגו בלחימה. אירוע זה היה בין 36 האירועים שנחקרו על-ידי ועדת גולדסטון. מסקנת הוועדה, אשר התבססה על ביקור במקום ועל בדיקה של מגוון ראיות ועדויות שהוגשו לה, היא שבמקום נהרגו לפחות 15 בני אדם, ורבים נוספים נפצעו באופן קשה. לפי ממצאי הוועדה, כמעט כל הנפגעים היו בזמן ההתקפה בתוך המסגד בזמן תפילת ערב, והמסגד נפגע מטיל אוויר-קרקע. סתירה חדה זו בין

³ סקירה מפורטת אפשר למצוא בדוח **ללא היסוס**, הוועד הציבורי נגד עינויים, נובמבר 2009.

⁴ פניית הארגונים: <http://www.acri.org.il/Story.aspx?id=2033>

⁵ **The Operation in Gaza: Factual and Legal Aspects, 27 December 2008 to 18 January 2009**. ניתן לעיון ב: <http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism->

[+Obstacle+to+Peace/Hamas+war+against+Israel/Operation_in_Gaza-Factual_and_Legal_Aspects.htm](http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism-+Obstacle+to+Peace/Hamas+war+against+Israel/Operation_in_Gaza-Factual_and_Legal_Aspects.htm)

⁶ **Report of the United Nations Fact Finding Mission on the Gaza Conflict** ("דוח גולדסטון"), עמ' 275-280.

עמדת ישראל לממצאי ועדת החקירה יכולה להתברר אך ורק באמצעות חקירה עצמאית ושקופה שתכלול את המידע הקיים בידי ישראל.

- במהלך המבצע התרחשו מספר **התקפות על בתי אזרחים**, שהביאו להריגתם של **אזרחים רבים**. בין האירועים הללו – ההתקפה על בית משפחת אל-סמוני ובית משפחת אל-דאיה, וההתקפה על בית משפחתו של ד"ר אבו אל-עיש.⁷ נשאלת השאלה, כיצד קרה שבתי אזרחים בהם שהו אזרחים רבים הופצצו באופן שהביא לנפגעים כה רבים בנפש? האם מדובר בהתקפות מתוכננות לעבר יעדים שהוגדרו מראש, או שמא במסגרת ירי "ריכוך", דהיינו ירי כללי לעבר אזור מסוים לפני כניסת כוחות צה"ל אליו?⁸ בשני המקרים מתעורר חשד כבד, כי ההתקפות מפרות את עקרון ההבחנה במשפט הבינלאומי.

ההנחיות שניתנו והפקודות שהועברו לכוחות הקרקעיים

מקבץ השאלות הבא נוגע להנחיות שניתנו בנוגע למותר ולאסור באשר לשימוש בכלי נשק מסוגים שונים בכלל, ובאזורים מאוכלוסים בפרט. אף בנוגע להחלטות אלה מדובר בהחלטות ובהנחיות שהתקבלו על-ידי הדרגים הבכירים בצה"ל בליווי משפטי של הפרקליטות הצבאית.

- **ירי ארטילרי**: במהלך ההתקפה הפעיל צה"ל כוח אש כבד ביותר, שכלל ירי ארטילרי גם באזורים מאוכלסים. מעדויות חיילים עולה, כי הרבה מהירי היה ירי "ריכוך" – ירי מקדים לקראת כניסה של כוחות צה"ל לאזור מסוים.⁹ ככל שמדובר בירי שכזה, לעבר אזורים בנויים, קיים חשד כבד לפגיעה באזרחים ולהרס מבנים אזרחיים. עוד מבוסס עדויות לוחמים, כי טווחי הביטחון שנקבעו בצה"ל לקראת המבצע צומצמו עד כדי יצירת סכנה ממשית לאזרחים ולמבנים אזרחיים.¹⁰ שאלה מרכזית המתעוררת בהקשר זה היא, האם הוראות הפתיחה באש וטווחי הבטיחות שנקבעו בפקודות הצבא לצורך שימוש בנשק זה עומדים בדרישות ההבחנה והמידתיות שהינן עקרונית יסוד של דיני הלחימה. כן נשאלת השאלה, מה היו האמצעים שנקטו בפועל, אם היו, על מנת למנוע חריגות מפקודות אלה.

יש לשער, שבצה"ל היו מודעים לכך, שצמצום טווחי הירי הארטילרי מסכן חיי אזרחים. בשנת 2006 פורסם, כי בצה"ל התקבלה החלטה להקטין את טווחי הירי הארטילרי שהיו מקובלים בצה"ל מ-300 מ' ל-100 מ' מאזרחים, בתי אזרחים או אובייקט אזרחי אחר. בעקבות פרסום זה, הוגשה עתירה לבג"ץ על-ידי ארגוני זכויות אדם בדרישה להורות לצה"ל לבטל הוראה זו (בג"ץ 3261/06 רופאים לזכויות אדם ואח' נ' שר הביטחון שאול מופז). עד היום לא התקבלה הכרעה בעתירה.

⁷ ההתקפה וההרג של ארבעת בני המשפחה ופציעתם של נוספים שודרה בשידור ישיר בחדשות ערוץ 10 (בשיחת טלפון בין הכתב שלומי אלדר וד"ר אבו אל עיש).

⁸ ראו להלן, סעיף 3.1.

⁹ שוברים שתיקה, שם, עמ' 14-15.

¹⁰ מעדויות חיילים שפורסמו על-ידי ארגון שוברים שתיקה עולה, כי במהלך מבצע עופרת יצוקה נקבע טווח ביטחון של כ-50 מ'. יש לציין ש-50 מ' הם פחות מטווח הסטייה התקני של סוג הנשק הזה.

● **מרגמות :** במהלך הלחימה בעזה נעשה שימוש מסיבי ביותר בירי מרגמות על-ידי כוחות הקרקע. מאחר שמדובר בכלי נשק בעל טווח סטייה משמעותי, במיוחד כשמדובר בלחימה בשטח בנוי ומאוכלס, נדרשת בחינה קפדנית של ההוראות שניתנו, של אופן יישומן בשטח ושל מנגנוני הבקרה שנקבעו מראש על מנת להבטיח, כי השימוש באמצעי זה לא יחרוג מההוראות. ההתקפה בצומת אל-פאחורה¹¹ הינה כפי הנראה אחד מן האירועים שבהם נעשה שימוש בירי שכזה, ושלפי המידע שהתפרסם עד היום נהרגו בעקבותיו עשרות אזרחים. ישראל טוענת, כי הירי שבוצע כוון לעבר חולייה שהתקיפה את כוחות צה"ל באזור וסיכנה אותם באופן ממשי ואף חיסל אותה, תוך שגרם להריגתם של 7 אזרחים בלבד. עד היום, הראיות שבידי ישראל המבססות טענה זו, העומדת בסתירה לממצאי ועדת גולדסטון, לא נחשפו.

● **שימוש בפלאשט :** פגז פלאשט הוא סוג של תחמושת נגד אדם הנורית בדרך כלל מטנקים. הפגז מתפוצץ באוויר ומשחרר אלפי חצי מתכת, המתפזרים בצורת קשת באורך של עד 300 מטר וברוחב של עד 90 מטר.¹² גם לגבי שימוש בנשק זה עולות שאלות לגבי הפקודות בצה"ל, התאמתן לדין הבינלאומי, ואמצעי הבקרה שננקטו, אם ננקטו, על מנת לוודא קיום החובות. אחד המקרים שנחקרו על-ידי ועדת גולדסטון כלל פגיעה באזרחים בעת ששהו בסוכת אבלים, כתוצאה מירי פגזי פלאשט.¹³

עתירה שהוגשה לבג"ץ בשנת 2002 בטענה שהשימוש שעושה צה"ל בפגזים מסוג זה באזורים מאוכלסים מפר את המשפט הבינלאומי נדחתה, נוכח זאת שהמשפט הבינלאומי אינו אוסר על השימוש בפגזי פלאשט.¹⁴ זאת על אף שצה"ל לא חלק על כך, שהשימוש בפגז פלאשט – שנועד לפגוע במטרות שטח – כורך סכנה מוגברת לפגיעה אקראית גם במי שאינו נוטל חלק בלחימה ואך נקרה לתחומי השטח שלעברו נורה הפגז. בית המשפט קיבל את טענת צה"ל, כי הכללים שגובשו מבטיחים שלא ייעשה שימוש בפלאשט כדבר שבשיגרה, וכי ככלל, השימוש בפלאשט הוגבל לגזרות שבהן הסיכוי לפגיעה באזרחים חפים מפשע אינו ממשי, ורק כלפי חשודים בפעילות המסכנת את חיילי צה"ל או את אזרחי ישראל.

השאלה המתעוררת בהקשר זה היא, כיצד ירי לעבר סוכת אבלים שבה שוהים אזרחים רבים עולה בקנה אחד עם הכללים עליהם הצהיר צה"ל. כמו כן, נוכח הסכנה המיוחדת הגלומה בשימוש בנשק מסוג זה, עולה השאלה האם ננקטו אמצעים מיוחדים על מנת לוודא שלא ייעשה שימוש בפגזי פלאשט באזורים מאוכלסים, שבהם הסיכוי לפגיעה באזרחים חפים מפשע אינו ממשי; ובמידה שלא, אילו צעדים ננקטו בגין הפרת ההוראות ונגד מי.

● **נשק המכיל זרחן :** מעדויות חיילים שפורסמו עולה, כי נעשה שימוש בנשק מסוג זה (ארטילריה ומרגמות). אף צה"ל אינו מכחיש כי נעשה שימוש בכך, אך טוען כי השימוש

¹¹ עמ' 185 לדו"ח.

¹² ראו פירוט באתר בצלם : <http://www.btselem.org/Hebrew/Firearms/Flechette.asp>.

¹³ עמ' 243 לדו"ח.

¹⁴ בג"צ 8990/02 רופאים לזכויות אדם נ' אלוף פיקוד הדרום, דורון אלמוג (2003).

נעשה בהתאם לכללי המשפט הבינלאומי, וכי לא נעשה בשטח בנוי או מאוכלס. מעדויות החיילים שפורסמו עולה שלפחות במקרה אחד נעשה שימוש בירי זרחן לצורך הבערת מבנה.¹⁵ בדו"ח גולדסטון נחקרו מספר אירועים בהם נטען שכוחות צה"ל עשו שימוש בנשק המכיל זרחן באופן הסותר את כללי המשפט הבינלאומי.¹⁶ גם בהקשר זה השאלה היא, מהן ההנחיות שניתנו לכוחות בטרם היציאה להתקפה באשר לשימוש בכלי נשק המכילים זרחן? כיצד הנחיות אלה היו יכולות להיות מיושמות בלחימה ברצועת עזה הצפופה? כיצד פעולת הכוחות בשטח, שכללה שימוש בנשק זה גם באזורים מאוכלסים וגם בקרבת מתקנים רגישים במיוחד, מתיישבת עם ההוראות, ובמידה שלא, אילו צעדים ננקטו בגין הפרת ההוראות ונגד מי.

הרס מסיבי של רכוש אזרחי – בתי מגורים, ואזורים חקלאיים

• ההרס שנוטר ברצועת עזה לאחר תום המבצע הינו חסר תקדים בהיקפו: "... אבל לא ראינו בית שלא נהרס. כל התשתית, השבילים, השדות, הכבישים – היו הרוסים לגמרי, על הכל עבר הדי-ניין ובנה את המגנים הענקיים והכין את צירי התנועה. לא נשאר הרבה בגזרה שהיינו בה, זה היה נראה נורא, כמו סרטי המלחמה במלחמת העולם השנייה שלא נשאר כלום, עיר חרבה לחלוטין."¹⁷ ההרס כלל את הריסתם של אלפי בתי מגורים ופגיעה בעשרות אלפי מבנים נוספים, והרס של אזורים חקלאיים, לרבות לולי עופות.¹⁸ וחממות. אחד החשדות הוא, כי אומצה אסטרטגיית התקפה של גרימת נזק לא פרופורציונלי לכל איום היוצא מן הרצועה, ובמילים אחרות, טקטיקה של "התקפה ברוטאלית" שתצריך הליכי שיקום כואבים. לדעתנו, זהו אחד מהמאפיינים המרכזיים של המבצע המצריך חקירה מקיפה. החשדות מצביעים על כך שחלק נכבד מההרס לא היה הכרחי לצורך פעולות הלחימה, וכי נוצרה מדיניות של "יד קלה" לגבי הריסת רכוש אזרחי. מעדויות חיילים עולה שההצדקה שניתנה, בעיקר בנוגע להרס המסיבי שהתרחש בשלב האחרון, לפני נסיגת כוחות צה"ל מהרצועה, הייתה שההרס מבוצע מטעמים של "היום שאחרי".¹⁹ נתונים אלה מעוררים חשד כבד להפרה ברורה של המשפט הבינלאומי.

• במהלך המבצע הרס צה"ל מאות בתים ברפיח – הרס מקיף ביותר של שכונות מגורים שלמות. בעבר, ערב נסיגת צה"ל מעזה, פורסם כי יש כוונות להרוס את השכונות הגובלות בציר פילדלפי. באותה עת האגודה לזכויות האזרח פנתה ליועץ המשפטי לממשלה והתריעה, כי הרס שכזה עלול לעלות כדי פשע מלחמה.²⁰ לבסוף התוכנית לא הוצאה אל הפועל. קיומה של תוכנית ישנה בעניין זה, מעוררת חשד, כי מדובר בהרס מתוכנן מראש.

¹⁵ שוברים שתיקה, חיילים מספרים על מבצע "עופרת יצוקה", עזה 2009, עמ' 74.

¹⁶ ביניהם ההתקפה על מתחם אונר"א בעיר עזה, עמ' 162; ראו גם עמ' 247-250.

¹⁷ שוברים שתיקה, שם, בעמ' 20.

¹⁸ דו"ח גולדסטון חקר השמדה של לולי עופות בשכונת זיתון, המספקים כ-10% מענף הלול ברצועה. הרס זה בוצע על-ידי בולדזרים משוריינים. אגב כך הושמדו 31,000 תרנגולות. ההערכה בדו"ח היא שבמהלך המבצע הושמדו לולים רבים יותר המספקים כ-30% מענף הלול ברצועה.

¹⁹ שוברים שתיקה, שם, ראו למשל בעמ' 8, 54, 56.

²⁰ מכתב עו"ד לימור יהודה ליועץ המשפטי לממשלה מני מזוז מיום 12.1.2005.

התנהלות כוחות הקרקע

בטרם נעבור לשאלות הנוגעות לפעילות כוחות הקרקע, יש להתייחס לשתי סוגיות מרכזיות אשר עלו עד היום בכל תגובות ישראל שבאו להצדיק את תוצאות המבצע: **האזהרות** שניתנו לאוכלוסייה, ו**היקף הלחימה ואופן הלחימה של חמאס**.

- **האזהרות:** מעבר לשאלת האפקטיביות של חלק ניכר מהאזהרות שניתנו לאוכלוסייה,²¹ עולה מעדויות חיילים כי בהסתמך על האזהרות ניתנו לכוחות הקרקע הנחיות, שמהן השתמע כי אזרחים תמימים לא אמורים להימצא באזור אליו הם מגיעים, וכי אם נמצאים באזור אנשים מדובר ב"טרוריסטים" ובאויב שניתן לפגוע בו. הנחיות כאלה סותרות את עקרון ההבחנה בין אזרחים ללוחמים, ואת ההוראות הקבועות בדין הבינלאומי בהקשר זה.

- **בנוגע להיקף הלחימה ואופן הלחימה של חמאס:** לטענות אלה שמעלה ישראל עשויות להיות מטבע הדברים השלכות מהותיות ביותר על הערכת החוקיות של התנהלות הכוחות. הן בידי ארגוני זכויות אדם והן בידי ועדת גולדסטון לא נאספו עדויות על לחימה **משמעותית** שהתרחשה ברצועה – ההיפך הוא הנכון. אף מעדויות לוחמים שפרסם ארגון "שוברים שתיקה" לא עולה תמונה של לחימה מסיבית, או של "שכונות שלמות ממולכדות" כפי שטוענת ישראל. בנסיבות אלה, ישראל חייבת להציג מידע וראיות שיש בידיה המבססות טיעונים אלה. כך במיוחד בנוגע לתקיפות מסויימות שלגביהן הועלו הטענות. כך, למשל, לא ניתן יהיה להסתפק בטענה כללית שמ"טחנת הקמח" שהופצה על ידי צה"ל בוצע ירי. ישראל חוזרת ומצהירה שבידיה מידע מדויק, ואף מצולם. בנסיבות אלה יש צורך שמידע זה ייחשף על מנת לתמוך בטענות.

ההוראות לכוחות הלוחמים ו"רוח המפקד": השאלות הנוגעות לחוקיות פעולת הכוחות הקרקעיים מתעוררות הן בנוגע להוראות ה"רשמיות" שניתנו לכוחות, אך גם, ואולי בעיקר, ל"רוח המפקד" שהועברה אליהם. לפיכך, בצד בחינת ההוראות הרשמיות, נדרש גם להבין מה הייתה "רוח המפקד" שהועברה לכוחות ואילו אמצעי בקרה נקבעו, אם בכלל, על מנת לוודא, כי ההוראות כלשונון אכן מקוימות. ניסיונו מצביע על כך, שלעיתים דרגי הפיקוד הבכירים יותר מעדיף להותיר הוראות ופקודות עמומות, תוך העברת ה"מסר" לפקודים ש"מבנינים" מה מצופה מהם לעשות, באופן החורג מההוראות הרשמיות או מנוגד אליהן. הפסול במצב זה הוא בכך שנמצאת דרך "לא פורמלית" לעקוף ולהפר את ההוראות שאושרו, תוך יצירת נורמות פסולות בשטח, הגורמות לפגיעה קשה יותר באוכלוסייה המקומית. הפסול הוא גם בכך, שתחת שהאחריות תוטל על מי שאכן צריך לשאת באחריות להנחיות אלה – דהיינו, הדרג הפיקודי – היא מגולגלת אל דרגי השטח ואל החייל הפשוט.

- **הוראות פתיחה באש:** מעדויות חיילים שנאספו על-ידי ארגון שוברים שתיקה עולה, כי בשלב הראשון של הכניסה הקרקעית עד לתפיסת עמדות ברצועה, לא הוטלו למעשה

²¹ לניתוח מקיף של סוגי האזהרות ומידת האפקטיביות שלהן ראו דו"ח גולדסטון בעמ' 151-162.

הגבלות על הפתיחה באש.²² כלומר, ההנחיות שניתנו היו שאזרחים לא אמורים להמצא באזורים אליהם הם מגיעים, ולפיכך ניתן לירות על כל תנועה ועל כל חשד. עדויות אלה התקבלו מלוחמים מכל גזרות הלחימה. מהעדויות עולה, שברגע שהכוחות כבר היו בתוך הרצועה, חל שינוי, ואז כן ניתנו הוראות פתיחה באש.

- **פגיעות באזרחים נושאי דגלים לבנים:** תחקירים של ארגוני זכויות אדם וכן דו"ח גולדסטון חשפו שורה של אירועים שבהם כוחות צה"ל ירו לעבר אזרחים שהיו בדרכם למקום מוגן, ואף לעברם של אנשים שנשאו דגלים לבנים.²³ מעבר לחשיבות של חקירת כל אחד ממקרים אלה לגופו, נדרשת התבוננות על הנסיבות שאפשרו ירי שכזה, ובחינת אחריותם של דרגי הפיקוד הבכירים ליצירתן של נסיבות אלה. זאת במיוחד משאין מדובר במספר מקרים בודדים, כי אם באירועים שחזרו על עצמם.
- **שימוש באזרחים כ"מגנים אנושיים" (נוהל שכך):** מעדויות עולה, שבמספר הזדמנויות נעשה שימוש באזרחים כ"מגנים אנושיים" לכוחות צה"ל שפעלו בשטח.²⁴ על-פי הפקודות הרשמיות בצה"ל שימוש שכזה באזרחים הינו אסור באופן מוחלט, וזאת בעקבות פסק דין שהתקבל בעתירה שהגישו ארגוני זכויות אדם לבג"ץ.²⁵ משאין מחלוקת לגבי אי-חוקיות האמצעי, מתעוררת שאלה כיצד זה שעד היום, שנה לאחר תום הלחימה, לא נפתחו הליכים משפטיים נגד אף אחד מהמעורבים באירועים אלה. כן עולה שאלה, האם המפקדים האחראים, לרבות המח"ט שפיקד על היחידות הרלבנטיות, ייתנו את הדין על כך, או שמא נראה התמקדות בדרגים הזוטרים בלבד.
- **השחתת בתים וריסוס כתובות שגא:** מידע רב מראה, כי חיילי צה"ל השחיתו רכוש בבתים שאליהם נכנסו, והותירו ססמאות שגא רשומות על הקירות. אין מדובר אומנם ב"הפרה חמורה" של המשפט הבינלאומי, אולם מדובר בסימן מדאיג ביותר לגבי הגישה שעיימה הגיעו הכוחות ושלאורה התנהגו כלפי האוכלוסייה האזרחית בעזה. בהקשר זה על צה"ל להתייחס לא רק להוראות הרשמיות שהוצאו מטעמו, אלא גם לרוח המפקד שהועברה לחיילים. הממצאים בדבר היקף ההשחתה מצביעים לכל הפחות על כך, שלא ננקטו אמצעי ביקורת על מנת לוודא כי ההוראות בעניין זה אכן נאכפות.
- **פגיעות בצוותי חילוץ ורפואה ומניעת טיפול רפואי:** קיים חשש כבד כי כוחות צה"ל לא הקפידו לכבד את ההגנה המיוחדת המוענקת לצוותי פינוי בעת לוחמה. במהלך המבצע, 16 אנשי רפואה נהרגו ו-25 נפצעו בעת עיסוק במלאכת פינוי פצועים והרוגים. כן נפגעו 34 מתקני רפואה, בהם שמונה בתי חולים ו-26 מרפאות לטיפול ראשוני, ו-29 אמבולנסים. מלאכת הפינוי על ידי צוותי ההצלה הפלסטיניים נתקלה במכשולים

²² שוברים שתיקה, שם, ראו למשל עמ' 16-15, 17, 19, 21-23.

²³ ראו למשל עדויות באתר בצלם; דו"ח גולדסטון עמ' 209-228.

²⁴ המידע פורסם במספר רב של מקורות: כתבות שפורסמו בעיתונות, תחקירים שביצעו ארגוני זכויות אדם, עדויות חיילים שפרסם ארגון "שוברים שתיקה", וכן בדו"ח גולדסטון הסוקר באופן מפורט מספר אירועים כאלה.

²⁵ בג"צ 3799/02 עדאלה ואח' נ' אלוף פיקוד המרכז ואח' (2005).

ובעיקובים ממושכים, שנעו בין שעות רבות לימים.²⁶ כמו כן, כוחות צה"ל נמנעו באופן מכוון מהגשת סיוע ישיר לפצועים פלסטינים.²⁷ עתירה שהוגשה במהלך הלחימה בדרישה להורות לצה"ל לאפשר פינוי פצועים ולהימנע מפגיעה בצוותים רפואיים נדחתה בבהילות, עוד בטרם הוגשה תגובה שהיה על המשיבים להגיש, על בסיס טענה עובדתית, שלא הוכחה, שצה"ל מקיים חובות אלה.²⁸

● **עצורים:** מעדויות שהגיעו לידי ארגוני זכויות אדם וממצאי ועדת גולדסטון עולה תמונה קשה של תנאים אכזריים, בלתי אנושיים ומשפילים, שבהם הוחזקו עצורים שנתפסו ברצועה עזה במהלך הימים הראשונים של מעצרים. מהעדויות אף עלו תלונות על אלימות שהפעילו חיילים וחוקרים כלפי העצורים. כך, למשל, עצורים רבים הוחזקו בתוך מחפורות, שנחפרו כנראה בידי הצבא, בעומק שבין 2-3 מטרים לתוך האדמה. הם הוחזקו במחפורות אלה, קטינים כבגירים, במשך שעות וימים (במקרים רבים יומיים שלמים, במקרים אחרים אף יותר), חשופים לקור העז ולפגעי מזג אוויר, אזוקים ולעתים גם מכוסי עיניים. במחפורות אלה לא היו תנאים סניטריים, שיאפשרו לאנשים לעשות את צרכיהם, ואילו אוכל שמיכות, ככל שסופקו, ניתנו במשורה. נראה כי מקצת המחפורות מוקמו בסמוך לטנקים ובאזורים מובהקים של לחימה, תוך הפרה של האיסור במשפט הבינלאומי ההומניטרי על החזקת שבויים ועצורים באזורים חשופים לסכנה. גם לאחר הוצאתם מהמחפורות והעברתם לישראל נמשך הטיפול הבלתי הולם בהם. הצבא התעלם לחלוטין מהחובה החוקית החלה עליו להודיע לבני משפחות העצורים או לגורם חיצוני אחר מה עלה בגורל יקיריהם. רק עתירת *habeas corpus* שהוגשה לבג"ץ הביאה את הצבא לחשוף את שעה שעה בגורל העצורים, עניין שארך זמן רב.

סיכום

המידע שהצטבר בנוגע לפעולות כוחות צה"ל במהלך מבצע "עופרת יצוקה" מעורר שורה ארוכה ומדאיגה של שאלות באשר להחלטות אסטרטגיות ולפקודות שהתקבלו לקראת היציאה למבצע – החלטות ופקודות המעוררות חשד כבד, כי חלה התדרדרות קשה ביחס לאוכלוסייה האזרחית שמצאה את עצמה באזור הסכסוך ובהגנה עליה. במסמך זה ריכזנו שאלות מרכזיות וחשדות עיקריים באשר לחוקיות פעולות צה"ל. בצד בחינת החוקיות של הפעולות, חשובה לא פחות הבחינה של מוסריות הפעולה ושל התנהלות הכוחות. גם בהקשר זה, התמונה המצטיירת היא של סטייה בוטה מעקרונות המוסר שצה"ל קבע לעצמו ואשר עוגנו במסמך "רוח צה"ל". דברים אלה מחייבים חקירה רצינית ואמינה, על מנת לאפשר דיון ציבורי אמיתי, שאיננו מסתפק בהטחת סמאות אלא מתמודד עם העובדות כהויותן.

²⁶ ראו למשל הדיווח החרגי שפרסם הצלב האדום ביום 8.1.2009. ניתן לעיון בכתובת:

<http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/html/palestine-news-080109>

²⁷ על פי מידע שהצטבר במהלך טיפול במקרים במהלך המבצע אצל עמותת רופאים לזכויות אדם.

²⁸ בג"צ 201/09 רופאים לזכויות אדם ואח"י נ' ראש הממשלה ואח"י.